



Κορούφαινα.

porhilum). Προσβάλλει το φύλλωμα και τα υπέργεια τμήματα του φυτού, όπου εμφανίζεται με τη μορφή κηλίδων. Στους βλαστούς και στους κλάδους οι κηλίδες, αρχικά στρογγυλές, μακραίνουν έπειτα, αγγίζοντας και εξελίσσονται σε πηγές που εκκλύουν παχύρρευστο υγρό. Στά φύλλα, οι κηλίδες είναι στρογγυλές, με χρώμα ανοικτό καστανό, και καστανό κοκκινωπό στα άκρα, που πέφτουν. Στους καρπούς είναι κόκκινες ή καστανοκόκκινες, διογκωμένες ή πεπλατυσμένες. Σε όρισμένες ποικιλίες κερασίνων, ο μύκης προκαλεί την ξήρανση της σάρκας.

Τό κορύνεον (ή κλαστηροσπίριον) άπαντάται σε όλόκληρη την ΕΣΣΔ. Ίδιαίτερα στις νότιες περιοχές, προκαλεί μεγάλα ζημιές στα βερίκοκα και τα ροδάκινα. Μέτρα για την καταπολέμησή του: κοπή και καύση των μολυσμένων βλαστών και κλάδων και ψεκασμός των φυτών με μυκητοκτόνα.

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΚΔΟΣΗΣ

Κορυνηφόροι. (Κορυνηφόρος, κορύνη + φέρω = ροπαλοφόρος, κορύνη = ρόπαλο). Έτσι ονομαζόνταν οι σωματοφύλακες, δορυφόροι, του Πεισίστρατου (Ήροδ. Α, 59, Πλουτ. Σολ. 30, Διογ. Λ. 1.66). Τούτους απέκτησε ο Πεισίστρατος, έπειτα από ψήφισμα που πρότεινε ο φίλος του Άριστων ή Άριστίων στην Έκκλησία του Δήμου, με τη βοήθεια τους δέ κατέλαβε την Άκρόπολη. Ο όρος «κορυνηφόρος» συναντάται στους τελευταίους Ρωμαϊκούς χρόνους (άπό τό 2ο μ.Χ. αί. και μετά) στην ελληνική Άνατολή. «Διωγμήτες» ή «κορυνηφόροι» ονομαζόταν, κατά τόν Λιβάνιο, έφιππο σώμα που είχαν στη διάθεσή τους οι «είρηνάρχες», για την περιφρούρηση της δημόσιας τάξης και την καταδίωξη των έγκληματιών στην ύπαιθρο.

κορυνοβακτηρίωση. Άσθένεια της πατάτας, προκαλούμενη από βακτήριο που προσβάλλει την άγγειώδη μοίρα των κονδύλων. Ή παθογόνος αίτια είναι τό βακτήριο *Corynebacterium sepedonicum*. Τά φύλλα των προσβεβλημένων φυτών κιτρινίζουν και μαραινόνται· άν ή μόλυνση είναι έντονη, τό φυτό πεθαίνει. Όταν κόβονται οι κόνδυλοι, εμφανίζονται, στα πρώτα στάδια της άσθένειας, κιτρινόλευκοι δακτύλιοι προσβεβλημένης άγγειώδους μοίρας, που άργότερα μαυρίζουν· ύπάρχει, άκόμα, κιτρινωπή βλενώδης μάζα βακτηρίων. Ή κορυνοβακτηρίωση εξελίσσεται και όταν οι κόνδυλοι είναι άποθηκευμένοι. Μιά άλλη μορφή της άσθένειας — κίτρινη σήψη της ψίχας — εμφανίζεται ως άποτέλεσμα προσβολής των υγιών κονδύλων κατά τή συγκομιδή και έκδηλώνεται κατά τό Μάρτιο με Άπρίλιο. Μικρά στρογγυλά βαθουλώματα, με κιτρινωπή σάρκα που έχει υποστεί σήψη, εμφανίζονται στους κονδύλους. Προληπτικά μέτρα είναι ή έπιλογή υγιούς φυτικού υλικού πριν τή σπορά, ή φύτευση όλόκληρων κονδύλων, ή καλλιέργεια άνθεκτικών ποικιλιών και ή έφαρμογή γενικών άγροτεχνικών έπεμβάσεων που βελτιώνουν τής συνθήκες ανάπτυξης των φυτών.

Κορούο ή Κορούε. Φεουδαρχικό κράτος της Κορέας, που διατηρήθηκε άπό τό 918 ως τό 1392 μ.Χ., άπό τήν όνομασία του όποιου προέρχεται ή σημερινή εύρωπαϊκή όνομασία της χώρας. Ίδρυτής του κράτους φέρεται ο Βάνγκ Γκέν, πρωτεύουσα ήταν ή πόλη Καενγκσόνγκ (σημ. Καεζόνγκ). Υπό τή διακυβέρνηση των διαδόχων του Βάνγκ Γκέν τό Κ. εξελίχθηκε γρήγορα σε συγκεντρωτικό κράτος, όπου οι κρατικοί άγρότες (γιαγκ νίν) άποτελούσαν τό κυρίως φορολογούμενο κοινωνικό στρώμα, ύπηρετούσαν δέ παράλληλα και στό στρατό. Στο κράτος του Κ. γνώρισαν μεγάλη ανάπτυξη ή γεωργία, ή βιοτεχνία και τό έσωτερικό και έξωτερικό έμπόριο. Τό 12ο αί. ή συγκεντρωτική έξουσία άρχισε νά έξασθενίζει σάν συνέπεια της ιδιωτικής φεουδαρχικής γαιοκτησίας, που είχε ωστόσο άναπτυχθεί. Κατά τόν έπόμενο, 13ο αί., τό κράτος Κ. υπέστη άλληπάλληλες μογγολικές έπίδρομές. Μετά τήν έκδίωξη των Μογγόλων τό 1356, οι όπαδοί του Λισουγκσέ άνέλαβαν τήν έξουσία (1388), μετά άπό παρατεταμένο άγώνα. Ο Γκιόσις ο Λισουγκσέ άναγορεύτηκε βασιλιάς τό 1392 και ίδρύθηκε έτσι ή νέα δυναστεία των Λί. Υπό τή δυναστεία αυτή, ή χώρα μετονομάστηκε σε Τσάσεν και ή πρωτεύουσα μεταφέρθηκε στη Σεούλ.

Κορυτσά (Κορσέ). Πόλη της ΝΑ Άλβανίας. Κάτοικοι 50 χιλ. (1970). Κέντρο πλούσιας άγροτικής περιφέρειας (του λεκανοπεδίου της Κορυτσάς, που περικλείεται άπό όρη). Έχει άναπτυγμένη ύφαντουργία, βυρσοδεψία, ύαλουργία, βιομηχανία τροφίμων (ιδίως ζάχαρης). Στη διάρκεια του Μεσαίωνα ή Κορυτσά ήταν σημαντικό κέντρο των έμπορικών δρόμων που όδηγούσαν προς τά παράλια της Άδριατικής.

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΚΔΟΣΗΣ

Κορυτσά. Πόλη της Βορείου Ήπείρου, με πληθυσμό 35.000 κατοίκων, που άνήκει στο Άλβανικό Κράτος και άπέχει - οδικώς - 40 χιλμ. άπό τά ελληνικά σύνορα. Είναι ή τρίτη σε μέγεθος πόλη της Άλβανίας με έργοστάσια παραγωγής ζάχαρης και ζυθοποιίας και βιομηχανίες και βιοτεχνίες πλεκτών και χαλιών. Ταυτόχρονα άποτελεί έμπορικό κέντρο περιοχής που παράγει σιτηρά και ζαχαρότευτλα. Πριν τό 15ο αιώνα ήταν μία άσημη κωμόπολη, γιατί τήν έπικίαζε ή γειτονική της Μοσχόπολη και άναδείχθηκε σε πόλη μετά τήν καταστροφή της τελευταίας άπό τούς Άλβανούς (1769). Έγινε, μάλιστα, διαμετακομιστικό κέντρο του έμπορίου Κωνσταντινούπολης, Θεσσαλονίκης, Ίωαννίνων, Άλβανίας και ταυτόχρονα πνευματικό κέντρο. Στα τέλη του 19ου αί. λειτουργούσαν στην Κ. πολλά ελληνικά σχολεία και 800 περίπου καταστήματα, σχεδόν όλα ελληνικά.

Κατά τήν Έπανάσταση του 1821 ή ελληνική κοινότητα της Κ. βοήθησε πολύ τόν άγώνα σε χρήματα και πολεμιστές. Άλλά ή δραστηριότητα της προκάλεσε τήν αντίδραση του «Άλβανικού Συνδέσμου», που είχε συσταθεί πριν τό 1878 και της άλβανικής προπαγάνδας. Έτσι, άρχισε, με τήν ένίσχυση των Ρουμάνων και Κουτσοβλάχων μία προσπάθεια άλλοίωσης της έθνικής συνείδησης των Άλβανοφώνων Έλλήνων. Για τό σκοπό αυτό ίδρύθηκε τό πρώτο άλβανικό σχολείο και άλβανική λέσχη. Σε αντίπερισπασμό ή ελληνική κοινότητα Ίδρουσε, τό 1874, φιλελευθική άδελφότητα και άλλα πνευματικά κέντρα.

Στόν Α΄ Βαλκανικό Πόλεμο ή Κ. κατελήφθη

άπό τόν ελληνικό στρατό (7 Δεκ. 1912) αλλά με τό «Πρωτόκολλο της Φλωρεντίας» (17 Δεκ. 1913) παραδόθηκε (17 Φεβρ. 1914) στο νεοϊδρυμένο τότε άλβανικό κράτος. Για δεύτερη φορά και για ένα μικρό διάστημα κατελήφθη πάλι άπό τόν ελληνικό στρατό (12 Οκτ. 1914) και τέλος για τρίτη φορά κατά τόν Έλληνοϊταλικό πόλεμο κατελήφθη επίσης άπό τόν ελληνικό στρατό και παρέμεινε υπό τήν κατοχή του άπό τής 22 Νοεμβρ. 1940 μέχρι τής 12 Άπρ. 1941. Ή Έλλάδα διεκδίκησε έπανελημμένα τήν κυριαρχία της, άπό της δημιουργίας, όμως, του άλβανικού κράτους άνήκει σταθερά σε αυτό.

κορούφαινα ή Ίππουρος (*Coryphaena hippurus*). Ψάρι της οικογένειας των κορυφαινιδών της τάξης των περκόμορφων. Τό σώμα του είναι έπιμηκυσμένο (μέχρι 2 μ.) και πεισμένο πλευρικά. Ή ουρά του έχει ένα μεγάλο ουραίο πτερύγιο με μία βαθιά έντομή. Τά μικρά διαφέρουν πολύ άπό τά μεγάλα στο σχήμα. Τό ψάρι αυτό ζυγίζει μέχρι 30 χιλγρ. Ή ράχη του είναι κυανοπράσινη με άσπρες κηλίδες και τά πλευρά ή και κοιλιά του είναι ασημάχρωμα ή χρυσά. Ο «γρεναδιέρος» ή κυνηγός ή λαμπούγα, όπως άλλίως λέγεται ή κορούφαινα, βρίσκεται σε όλες τής ζεστές θάλασσες και προς τά νότια φτάνει μέχρι τήν οησία Κορυλάς. Τό κρέας του είναι αξιόλογο, αλλά δέν έχει έμπορική αξία, γιατί δέν σχηματίζει σμήνη.

κορυφαινίδες. Μιά οικογένεια ψαριών της τάξης των περκόμορφων. Τό σώμα τους είναι έπιμηκυσμένο και φτάνει τά 2 μ. [στόν κοινό κυνηγό ή λαμπούγα ή «δελφίνι» (κορούφαινα ή Ίππουρος - *Coryphaena hippurus*)] και πεισμένο στα πλάγια. Τά λέπια του είναι μικρά. Τό ραχιαίο πτερύγιο είναι μακρύ και τό ουραίο διχαλωτό. Υπάρχει ένα γενος με δύο είδη. Βρίσκονται στις θάλασσες θερμών και εύκρατων περιοχών, και είναι ψάρια πελαγικά.

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΚΔΟΣΗΣ

Κορυφάσιον. Μικρή χερσόνησος και άκρωτήριο, με λόφο ύψους 140 μ., που σχηματίζεται στο ΒΒΔ μυχό του όρμου του Ναυαρίνου στη δυτική άκτή της Μεσσηνίας, και όμώνυμη πόλη γνωστή σαν Πύλος κατά τούς κλασικούς χρόνους. Άπό τούς Λακεδαιμονίους έκαλείτο Κορυφάσιον. Πάντως, τό όνομα Πύλος άποδόθηκε στο Κορυφάσιον κατά τόν 5ο π.Χ. αί. Ή χερσόνησος αυτή άποτελεί τή βόρεια νοητή προέκταση της νήσου Σφακτηρίας. Τό Κ. χωρίζεται άπό τή Σφακτηρία με τόν πορθμό της Συκιάς (πλάτους 100 - 250 μ.). Στους προϊστορικούς χρόνους τό Κ. ήταν νησί που μετατράπηκε σε χερσόνησο άπό διάφορες προσχώσεις στο βόρειο μέρος του ήδη κατά τήν κλασική άρχαιότητα και απέκτησε μήκος 1.400 μ. άπό Βορρά προς Νότο και πλάτος 400 μ., προβλέπεται δέ ότι στο μέλλον τό Κ. θα ένωθει με τή Σφακτηρία.

Βόρεια του Κ. είναι ο μικρός γραφικός (άλωβητος άκόμη) όρμος της Βοϊδοκοιλιάς, της Βουφράδος του Θουκυδίδη (* Βοϊδοκοιλιά). Άνατολικά του Κ. είναι τώρα ή άποξηραμένη λιμνοθάλασσα που σχηματίστηκε κατά τήν ύστερη άρχαιότητα (ή στους μεσαιωνικούς χρόνους) και που είχε διάφορα κατά περιόδους όνόματα (Όσμάναγα, Ντάλιανη, Διβάρη).

Σε αυτό τό σημείο, τό Κ. φέρεται σαν νά κτίστηκε μετά τήν καταστροφή της μεσσηνιακής Πύλου της Μυκηναϊκής έποχής, άν και δέν υπάρχουν συγκεκριμένα αρχαιολογικά δεδο-

μένα εκτός από τη μαρτυρία του Στράβωνα, ο οποίος, χαρακτηριστικά, τονίζει ότι η παλαιά μεσσηνιακή Πύλος ήταν κάτω από το δρος Αιγάλεω και ότι, όταν καταστράφηκε, ορισμένοι κάτοικοι της έγκατοστάθηκαν στο Κ. Άσυμφωνία, μόνο, σημειώνεται στην απόσταση των 1.500 μ., που καθορίζει ο Στράβων μεταξύ Κ. και Αιγάλεω, πράγμα τελείως αδύνατο.

Από την περιγραφή της περιοχής του περιηγητή Πausανία (τό 2ο μ.Χ. αί.), που αναφέρει ότι η μικρή πόλη της Πύλου ήταν στην ακρόπολη Κ. σε απόσταση 100 σταδίων από τη Μεθώνη (ιδικά), προέκυψε και η ταύτιση της θέσης προς την Πύλο των Αθηναίων και το Κ. των Σπαρτιατών που είχαν καταλάβει τη Σφακτηρία τό 425 π.Χ. κατά τη διάρκεια του Πελοποννησιακού πολέμου. Στο Κ. εγκαταστάθηκε ο στρατηγός των Αθηναίων Δημοσθένης για να καταλάβει τη Σφακτηρία. Οι άνδρες του πέτυχαν να κτίσουν μέσα σε έξι μέρες ένα τείχος για την άμυνα της θέσης τους. Τελικά, οι Μεσσήνιοι, που συνέπραξαν με τους Αθηναίους, εγκαταστάθηκαν εκεί μετά την ήττα των Σπαρτιατών, αναγκάστηκαν να άποχωρήσουν προσωρινά τό 421 π.Χ. με τη Νικίειο ειρήνη μετά από αξίωση των Σπαρτιατών και, τελικά, τό 409 - 8 π.Χ. για αναζήτηση νέας πατρίδας. Κατά την άποψη του Θεουκιδίση (Δ 3, 2) τό Κ. δέν είχε κατοίκους τότε. Η μικρή πόλη της Πύλου έκτεινόταν, πάντως, κατά τους κλασσικούς και τους ελληνιστικούς, τουλάχιστο, χρόνους στη βόρεια πλευρά του Κ. και στην κορυφή του λόφου, όπου κτίστηκε άργότερα τό κάστρο που είναι γνωστό σαν Παλαιό - Ναυαρίνο. Προσβάσεις και μονοπάτια για την κορυφή του λόφου είχαν σχηματιστεί και κατά την αρχαιότητα και κατά τους μεσαιωνικούς χρόνους από τη Β και τη ΒΔ και Ν πλευρά, από όπου ήταν και η κύρια είσοδος της αρχαίας όχύρωσης. Αρχαίος μόλος πρέπει να ύπήρχε και στο ΝΑ τμήμα της χερσονήσου.

Η αρχική έρευνα του Έρρ. Σλήμαν (* Σλήμαν) τό 1888 (AM 1889, 132) δέν απέδωσε τίποτε, ενώ, αντίθετα, οι άνασκαφές του Μαρινάτου (1958) έφεραν στο φώς πολλά κτίσματα και μέρη από τά τείχη της πόλης των ελληνικών χρόνων στη βόρεια πλευρά της χερσονήσου, όπου σχηματίζεται ένα πλάτωμα σε έκταση 200 μ. (άπό Βορρά προς Νότο) και 70 μ. (άπό Ανατολή προς Δύση). Από εκεί και πάνω άρχίζει τό άπόκρημνο τμήμα της βόρειας πλαγιάς του Κ. Συγκεκριμένα, με την άνασκαφή του Μαρινάτου, άποκαλύφθηκαν τμήματα του τείχους από πωρόλιθους και άσβεστόλιθους και συνεχόμενα προς αυτά μέρη του είδικά κατεργασμένου βράχου που θά χρησιμοποιαν σαν κοίτη του τείχους. Βρέθηκαν και τόχοι σπιτιών, όπως, επίσης, πολλά όστρακα κλασικών χρόνων (5ου αί.) και ελληνιστικών, χαλκά νομίσματα ελληνιστικών χρόνων (ιδιαιτέρα της Μεσσήνης), δάλλα και ίχνη της προϊστορικής κατοίκησης, όπως λεπίδες όμοιανού της Πρωτοελλαδικής Έποχής. Κατά τόν Μαρινάτο, η πολίχνη φαίνεται ότι είχε έρημωθεί κατά τους πρώτους χριστιανικούς χρόνους, αλλά βρήκε μεταξύ των σπιτιών και άκτεριστους νεκρούς που είχαν ταφεί έκτάδην με τά χέρια στο στήθος. Έπειδή, εξάλλου, ο Μαρινάτος δέν βρήκε ίχνη προελληνικού αρχιτεκτονικού λειψάνου, εκτός από ελάχιστα μικρά όστρακα και σφονδύλια Μυκηναϊκής έποχής, ύποστήριξε ότι και η άλλως έπιφυλακτική είδηση του Πausανία, ότι έδεικνύετο κοίχος καλούμενος Νέστορος, ένω και ο Νέστωρ παρίστατο γεγραμμένος πρέπει, πι-

θανώτατα, να έρμηνευθεί ως Έλληνιστικόν οικοδόμημα όνομασθέν προς τιμήν του ήρωος ούτω. Τουτό ήδύνατο τις και άνευ άνασκαφών να συμπεράνη επί τη βάσει της άλλης έκφράσεως του Πausανία. Σε όλο τό μήκος της Β - ΒΔ πλευράς της χερσονήσου παρακολουθείται η γραμμή του τείχους πάνω από την άπότομη άκτή. Στο δυτικότερο σημείο σχηματίζεται είδος πύλης άνόδου για την ακρόπολη. Από τό ίδιο σημείο συνεχίζόταν τό τείχος προς Νότο για να συναντήσει τους ψηλότερους βράχους στην κορυφή, όπου και κτίστηκε τό φράγγικο κάστρο. Έτσι, ύπολείπεται να βρεθεί ο ναός της Κορυφασίας Αθηνάς, που δέν έχει έπισημανθεί άκόμη, στην κορυφή του λόφου, όπου και ο Frazier μνημονεύει λίγα έρείπια αρχαίας έποχής στην κορυφή του βράχου.

Η έρευνα του Μαρινάτου επέκτάθηκε και στο νότιο μέρος της χερσονήσου, όπου έπισημάνθηκε σειρά όρθογώνιων δωμάτων, ίσως άποθηκών, κατά μήκος της Βατής, σχετικά, άκτής προς την πλευρά του Ιονίου πελάγους. Λείψανα, επίσης, τείχους και τάφοι διαπιστώθηκαν κατά μήκος της νότιας άκτής της χερσονήσου, όπου, δηλ. και ο πορθμός που χωρίζει τό Κ. από τη Σφακτηρία. Στο ίδιο σημείο έχουν έπισημανθεί ένας τάφος Πρωτογεωμετρικής Έποχής και κτίρια Ρωμαϊκής Έποχής. Έτσι, έπισημάνθηκαν δύο πολιίσματα στο Κορυφάσιο, στο βόρειο οίκισμο του όποιου πρέπει να ύπαχθούν και τά κτίσματα που έπισημάνθηκαν κατά την άποξήρανση της λιμνοθάλασσας του Όσμάναγα (Σχ. Μαρινάτος, ΠΑΕ 1958, 184 - 187, πίν. 143 - 146).

Κατά την περιγραφή του Πausανία (Δ 36, 1 - 5), την Πύλο δόξασε αρχικά ο Νηλέας, τόν όποιο διαδέχθηκε ο τελευταίος γιός του Νέστορας. Στά λίγα αξιοθέατα της Πύλου, που μνημονεύει ο Πausανίας, περιλαμβάνονται τό ιερό της Κορυφασίας Αθηνάς, τό λεγόμενο σπήτι του Νέστορα με τοιοχογραφία του, ο τάφος του Νέστορα και τό σπήλαιο του Νέστορα μέσα στην πόλη, καθώς και ο τάφος κοντά στην πόλη που ύπέδειξαν στον Πausανία ότι άνήκε στο γιό του Νέστορα, τόν Θρασυμήδη. Αύτός τό θρυλούμενο τάφο ταύτισε ο Μαρινάτος με τό θαλυτό τάφο που έσκαψε (1956) στο βόρειο βραχίονα του παρακειμένου όδρου της Βοϊδοκοιλιάς μιά και θεωρείται ότι η Πύλος ήταν στο νότιο βραχίονα προς Νότο.

Στη ΒΒΑ κλιτύ της χερσονήσου του Κ. ύπάρχει και τό όνομαστό από τις έρευνες του Έρρ. Σλήμαν (1888) σπήλαιο του Νέστορα με τους σταλακτίτες, τό όποιο συνδέεται με διάφορα μυθολογικά συμβάντα (ότι εκεί ήταν ο στάβλος του Νηλέα και μετά του Νέστορα με τις θεσσαλικές άγελάδες του Ίφικλου και ότι σε αυτό είχε κρύψει τό άρτιγέννητο βρέφος, ο Έρμης, τό κλεμμένο κοπάδι του Άπόλλωνα). Και τό σπήλαιο αυτό μνημονεύεται από τόν Πausανία ότι ήταν μέσα στην πόλη και μπορεί να ταυτιστεί προς τό σπήλαιο στή ΒΒΑ κλιτύ του Κ. μιά και ήταν, ούτως ή άλλως, μέσα από τό τείχος που άνακαλύφθηκε πιά κάτω. Στην όροφή του σπηλαίου του Κ. (που είναι 3 μ. παχιά) έχει σχηματιστεί όπή που θά χρησίμευε και για να έκφευγει ο καπνός από τις φωτιές που θά άναβαν μέσα στο σπήλαιο. Ο Σλήμαν είχε βρει μέσα στο σπήλαιο όστρακα μυκηναϊκού και προϊστορικού τύπου. Από τις άνασκαφές του Δ. Ρ. Θεοχάρη και του W. A. Donald (1953) στο έσωτερικό του σπηλαίου δέν προέκυψαν, επίσης, αρχιτεκτονικά λείψανα. Από την παχιά, όμως, πρόσχωση, η στρωματογραφία της όποίας ήταν

άδιατάρακτη, προήλθαν όστρακα Νεολιθικής Έποχής και όλων των περιόδων της Έποχής του Χαλκού, ως και της Έλληνικής Έποχής (C. W. Blegen, AJA 1954, 32, R Hägg, OpAth 8, 1968, 51). Έντατικά χρησιμοποιήθηκε τό σπήλαιο κατά την Ύστερη Μυκηναϊκή έποχή (ΥΕ ΙΙΙ φάση).

Από την άνακάλυψη έρειπίων κτιρίων και τάφων ύστεροκλασικών και ελληνιστικών χρόνων (ΒCH 1959, 639, 642 και 1960, 703) κατά τις έργασίες για την άποξήρανση της λιμνοθάλασσας της Γιάλοβας - Διβαρίου, έγινε φανερό ότι η λιμνοθάλασσα σχηματίστηκε, κατά τους ρωμαϊκούς ή, τουλάχιστο, μετά τους ύστερορωμαϊκούς χρόνους. Κατά τις άνασκαφές τό έτους 1965 (N Γαλιούρης) σκάφηκε μεγάλο τμήμα (20 x 100 μ.) του άσυνήθιστα έκτεταμένου νεκροταφείου (ΔΔ 1966, Β - 1, 164 - 165, σχ. 1, πίν. 158 - 160, AAA 1, 1968, 191 - 193), που άρχισε από την παραλία της Γιάλοβας (στό ΒΑ μυχό του όδρου του Ναυαρίνου) μέχρι τό ΒΒΔ μυχό του όδρου, όπου τά πρηνή του λόφου του Παλαιόκαστρου. Συνολικά, έρευνήθηκαν 55 κιβωτόσχημοι και κεραμοσκεπείς τάφοι, διατεταγμένοι, κατά τό πλείστον, σε όμάδες, που περιβάλλονταν από τετράγωνα περίβολο (όπως παρατηρήθηκε από τόν άνασκαφέα), επειδή ήταν άναμφισβήτητα, της ίδιας οικογένειας ή του ίδιου γένους (δηλ. οι περίβολοι είχαν όριακό χαρακτήρα και προορισμό). Οι τάφοι ήταν κτισμένοι είτε με άργούς λίθους είτε με άλλους πελεκητούς. Οι κιβωτόσχημοι τάφοι είχαν καλυπτήριες πλάκες με ύποτυπώδη σαρμαρική διαμόρφωση, πολλά κτερίσματα, ενώ για τις πλευρές τους είχαν χρησιμοποιηθεί και ένεπίγραφες έπιτύμβιες στήλες του 4ου π.Χ. αί. Πτωχοί ήταν οι σαμαρτωί - κεραμοσκεπείς τάφοι, που καλύπτονταν από μεγάλους κεράμους. Πυρές με πολλαπλές προσφορές πολλών άγγείων και τροφών, που είχαν άπανθρακωθεί, βρέθηκαν, επίσης, σε πολλά σημεία του νεκροταφείου που είχε σχηματιστεί, κατά την άποψη του Γαλιούρη, από τις δύο πλευρές του όδρου που όδηγούσε μέχρι την πόλη του Κορυφασίου.

Βιβλιογραφία: Στράβων Η 343 - 360, Θεουκιδής Δ 3, Pieske, *Koryphasion*, RE XI, 2, 1922, 1462 - 4. E. Meyer, *Pylos und Navarino*, MusHelv 8, 1951, 110 κ. ές., Fr. Kiechle, *«Messenische Studien»*, 1959, 30. A. Philippson, *Die griechischen Landschaften III*, 1959, 388, AJA 1961, 243 άριθ. 61 - 62, «Gazetteer», No 217, W. K. Pritchett, *Studies in Greek Topography*, 1, 1965, 6 - 29, πίν. 1 - 31. R. Hope Simpson - J. F. Lazenby, *The Catalogue of the Ships in Homer's Iliad*, 1970, 82, 86, St. Hiller, *Studien zur Geographie des Reiches um Pylos*, 1972, 109 - 110. R. V. Schoder, *Ancient Greece from the Air*, 1974, 194 - 196. *Minnesota Messenia Expedition* (ed. W. A. McDonald - G. Rapp), 1972, 29 - 32, 88 - 89, 192 - 6, 264 - 5 άριθ. 9, πίν. 5 - 2, 6 - 1, 2. E. Meyer, *Messenien*, RE Suppl. XV, 1978, 261, 265, «Gazetteer» 1979, 132 άριθ. D 9 - 10.

Μεσαιωνικοί και νεώτεροι χρόνοι. Τό σημαντικότερο κατάλοιπο, σαν οικοδόμημα, που σώζεται στο Κ., είναι τό κάστρο τό γνωστό με τό όνομα Πάλαιόκαστρο ή Παλαιό Ναυαρίνο που κτίστηκε τό 1287 από τόν Νικόλαο Β΄ του φλαμανδικού όικου St. Omer για τόν άνιψιό του Νικόλαο Γ΄. Ως Ναυαρίνο είναι γνωστό από τό 1536 (E. Meyer, *Pylos und Navarino*, 129). Από τόν F. Grimani περιλήφθηκε στον κατάλογο των όκτώ κάστρων της Πελοποννήσου, που είχαν τη μεγαλύτερη στρατηγική σημασία. Τό 1351 περιήλθε στην κυριαρχία των Γενουατών, που τό χρησιμοποίησαν σε βάση για όλη τη Μεσσηνια και τό 1385 έπεσε στα χέρια της Ισπανικής εταιρείας των Ναβαρραίων που έδωσαν σε αυτό τό όνομα «Κάστρο Ναβαρραίων». Τό 1423 οι Βενετσιάνοι άγόρασαν τό Παλαιό Ναυαρίνο